
GIORNALE LIGUSTICO

DI

ARCHEOLOGIA, STORIA E BELLE ARTI

Il Papa Benedetto XII assolve gli abitanti della città e del distretto d' Albenga, incorsi nella scomunica per aver seguito le parti di Lodovico il Bavaro e di fra' Pietro da Corvara antipapa col nome di Nicolò V (1338).

Fra le città della Liguria che nell' infuriare delle civili fazioni fecero adesione e porsero aiuto ai Ghibellini, àvvi Albenga, della quale eransi fatti padroni i Doria e gli Spinola esuli da Genova. I Marchesi del Carretto poi, quei di Clavesana ed i Conti di Ventimiglia, signori delle numerose castella, di cui era seminata la vasta campagna della diocesi albinganese, colle loro clientele e coi loro partigiani aggiungevano forza al partito delle due potenti casate genovesi.

E si è da Albenga appunto, che nel principio del XIV secolo partirono validi soccorsi pei Ghibellini della Riviera occidentale, con poderose schiere attaccati dai Fieschi e dai Grimaldi di Monaco. Si è pure da Albenga, che Emanuele Spinola vescovo della città, non pago di tener nelle mani le fila della vasta trama, ordita da' suoi per ispodestare i Guelfi, dimentico del sacerdotale carattere, mutata in elmo la mitria ed in ispada il pastorale, partito per isnidarli dal castello di Andora, incontrava nell' espugnarlo miseramente la morte (1321). Si è pure da Albenga che avviatosi all' assedio del castello di Cisano, Filippo dei Conti di Ventimiglia s' intitolava capitano *fidelium Imperii Albinganae*, quali doveano in fatto chiamarsi, coloro che aveano riconosciuto Ludovico il Bavaro, e quindi Fra' Pietro da Corvara antipapa, da lui eletto col nome di Nicolò V.

Colpiti impertanto gli Albinganesi dalle più gravi censure ecclesiastiche, vennero pochi anni dopo deputati dal Podestà, dai Consoli e dal Consiglio della città a chiedere pubblica perdonanza al Papa che risiedeva in Avignone, non che ad implorare l'assoluzione dalla scomunica, Dino dei Conti di Radicofani Arcivescovo di Genova, e Giovanni di Maestro Anselmo d' Ancisa (1), i quali ammessi al pubblico concistoro, tenuto il giorno undeci febbrajo dell'anno 1338, riuscirono nel bramato intento, col patto però che gli Albinganesi si sottoponessero ad alcune condizioni, le quali si possono scorrere nel documento che ora viene per la prima volta in luce.

In nomine domini amen. Nouerint uniuersi quod anno a natiuitate eiusdem millesimo tricentesimo trigesimo octauo, indictione sexta, Pontificatus Sanctissimi Patris et D. D. Benedicti diuina prouidentia Pape duodecimi anno quarto, die XI mensis februarii, Auinioni in concistorio publico coram prefato D. N. Summo Pontifice et Sacro Collegio RR. Patrum DD. S. R. E. Cardinalium, personaliter constituti R. P. D. Dynus Dei gratia archiepiscopus januensis et prouidus vir Magister Joannes magistri Anselmi de Ancisa ciuis januensis sindici et sindacario nomine Potestatis consulum et consiliariorum, cancellarii communis ciuitatis albinganensis et nomine ipsorum comunis, uniuersitatis, ciuitatis, districtus predictorum et omnium et singulorum ciuium ciuitatis et districtus ciuitatis albinganensis, facientes fidem de ipsorum sindicatu per quoddam publicum instrumentum scriptum et signatum ut pubblica facie apparebat manu Domini de Justenice publica auctoritate imperiali notarii et scribe communis ciuitatis albinganensis sigillatum cum pendenti sigillo dicte uniuersitatis seu communitatis albinganensis ut prima facie videbatur, cujus tenor dignoscitur esse talis. — In nomine domini amen. Anno dominice natiuitatis M CCC XXX VII indictione quinta die VII nouembris. Magnifici et potentes viri D. Nicolaus de Spinolis de Luculo honorabilis potestas communis ciuitatis albinganensis et DD. Franciscus Briga, Gulielmus

(1) Giovanni figlio del celebre chirurgo Anselmo da Incisa, esercitò con grandissimo onore la professione paterna; visse molti anni alla Corte Papale di Avignone, e fu archiatro di Clemente VI succeduto a Benedetto XII nel 1342.

Francus, Raphus Clericus et Annetus Georgius consules ciuitatis albinganensis, nec non omnes consilarii ciuitatis predictae videlicet: Joannes Spelta, Jacobus Dentatus, Luchinus de Ronco, Manuel Bellonus, Jacobus Costa, Bartholomeus Bapitius, Franciscus Ritus, Jacobus Ascherius, Lanfrancus de Garexio, Joannes Puytus et Joannes Vassallus, nec non Vassallus Falacha cancellarius communis ciuitatis albingane, ad sonum campane pro infrascriptis more solito congregati. Prefatus D. Nicolaus de Spinulis de Luculo Potestas communis ciuitatis Albingane de consensu et voluntate unanimiter prædictorum DD. quatuor consulum et consiliariorum, ac etiam ipsi DD. consules et consilarii supradicti de auctoritate et consensu et voluntate D. Nicolai de Spinolis potestatis predicti, modo et forma et jure quibus melius potuerunt pro se et nomine suo uniuersitatis et ciuitatis Albingane et districtus predictorum et omnium et singulorum ciuium et ciuitatis et districtus ciuitatis Albingane quos tangit et tangere potest negotium infrascriptum, de certa scientia et super infrascriptis deliberatione habita diligenti, non reuocando nec reuocantes alium sindacatum factum petitum et ordinatum de infrascriptis sindicis, et ad omnia infrascripta sed potius ad cautelam maiorem confirmando et confirmantes ut de syndacatu constat per publicum instrumentum scriptum et traditum M CCC XXX VII indictione V die XVII octobris per Georgium Lambertum notarium publicum et scribam communis et ciuitatis Albingane tempore consulum et consiliariorum in dicto instrumento contentorum, fecerunt, ordinauerunt, creauerunt et constituerunt ejus et eorum certos et veros et legitimos syndicos actores procuratores et nuntios speciales et quid quid melius esse possunt, R. in Christo Patrem et D. D. Dynum Dei gratia archiepiscopum januensem, et prouidum et discretum virum D. Magistrum Joannem Magistri Anselmi de Ancisa januensem, D. Magistrum Joannem de Portu procuratorem in curia romana, et Philippum filium majorem predicti Spinoli de Luculo potestatis ciuitatis predictae, licet absentes tamquam praesentes et quemlibet eorum in solidum, ita quod non sit melior conditio occupantis, sed quod unus eorum inceperit a reliquis prosequi valeat et finiri, ad comparandum pro eis et singulis eorundem coram Sanctissimo in Christo Patre et D. D. Benedicto diuine providentiae clementiae papa duodecimo et sacro collegio RR. in Christo PP. DD. Cardinalium, et apostolica sede, vel coram ipso domino nostro Papa tam in concistorio quam in camera, vel alibi ubi fuerit opportunum, vel videbitur expedire et quibus supra omnibus nominibus confitendum humiliter et devote recognoscendum quod ipsi et multi eorum dederunt et prestiterunt auxilium consilium et fauorem rea-

liter et personaliter quondam Matheo Vicecomiti et filiis ejus postquam fuerunt per Sanctam Romanam Ecclesiam condemnati seu de mandato ipsius, non unquam habentes respectum nec intendentes aliquatenus contemptu ipsius Sacrosancte Romane Ecclesie quam semper reputaverunt matrem suam et cunctorum fidelium et magistram, et etiam quomodolibet intendentes eisdem quondam Matheo Vicecomiti et filiis dare quomodolibet auxilium consilium vel fauorem in aliqua heresi vel infidelitate specie erroris, seu ad defensionem ipsius heresis vel infidelitatis erroris, vel ad impugnationem ejusdem S. Matris Ecclesie vel aliorum quomodolibet persequentium vel impugnantium heereses quaslibet vel infidelitatis errores, sed hoc dumtaxat facientes tamquam coacti e tyrannizati a Januensibus tunc existentibus qui ab ipsis Albinganiensibus hec facienda in auxilium et fauorem ipsorum requirebant et districte precipiendo mandabant, tamquam hominibus subditis, qui non poterant denegare et eorum mandatis resistere tamquam potentioribus quibus pares esse non poterant, quorum etiam quidam ex eis Januensibus venerunt ad ciuitatem albinganesem ad predictum auxilium, fauorem requirendum, et cum arrogantia postulandum, quia predicti albingaunenses viribus quibus poterant predicta facere recusabant, quoniam eis injusta videbantur. — Item ad confitendum humiliter et deuote recognoscendum quod ipsi et multi eorum dederunt et prestiterunt auxilium consilium et fauorem Ludouico de Bauaria postquam per eandem S. R. E. extitit reprobus et codemnat nonnullis ex eis appellantibus eum imperatorem licet cordialiter non crederent nec in corde reputarent eum imperatorem, quamvis aliquis propter simplicitatem aliud forte teneret in auxiliis consiliis et fauoribus supradictis, non tamen intendentes dare auxilium et fauorem principaliter ipsi Bauaro, quoniam iniuste imperatorem recognoscebant et non esse imperatorem, sed potius coacti et tyrannizati a Januensibus extrinsecis qui ab ipsis predicta facere districte precipiendo mandabant requirebant et postulabant tanquam potentiores quibus nullo modo resistere potuissent, qui Albinganeses viribus quibus poterant in his obtemperare recusabant, qui eum Bauarum non imperatorem reputabant, nec in contemptu ejusdem sancte matris ecclesie intendebant, nec alicui heresi vel fidei errori volebant vel intendebant dare fauorem, qui hereses vel errores fidei semper spernebunt et abominabuntur ex tota mente et corde. — Item ad confitendum humiliter et deuote recognoscendum quod nonnulli ex eis exhibuerunt quondam Pietro de Corbaria antipape seu appostatico fauorem propter ipsum Bauarum, et exhibendo ei reuerentiam sicut Pape, et aliqui eorum impetrauerunt ab eo gratiam sicut a

Papa. — Verum est tamen quod communiter non credebant nec reputabant eum Papam sed antipapam et apostaticum quamvis forsitan, propter simplicitatem ad quorundam pseudoreligiosorum predicationem et assertionem crederent eum Papam. — Et ad supplicandum humiliter et suppliciter postulandum a prefato S.^{mo} D. D. nostro Papa et sacro collegio DD. Cardinalium beneficium absolutionis et relaxationis ab omnibus sententiis excommunicationis suspensionis interdicti vel interdictorum, et quomolibet aliis sententiis siue penis propter premissorum latis vel inflictis a felici recordatione D. Joanne Papa XXII vel ejus vel apostolice sedis legatis vel eorum seu cujuslibet eorum mandato vel auctoritate, seu quavis alia auctorisatione ordinaria vel etiam delegata et latis vel inflictis. . . quomolibet ab homine vel a jure. — Et ad promittendum pro eis et singulis eorum de parendo mandatis et preceptis D. N. Pape ac Collegio dominorum Cardinalium predictorum seu aliorum vel alterius quibus idem D. N. Papa duxerit committere propter hoc faciendum. — Et de mandatis et preceptis inviolabiliter obseruandis prestandum in animas singulorum omnium predictorum tactis euangeliiis juramentum. — Et alios eorum et quemlibet eorum et bona sua quomolibet obligando prout fuerit opportunum et videbitur expedire. — Et quoniam multitudo nimia est in predictorum aliquo involuta, et esset quasi impossibile quod tanta multitudo se propterea conspectui apostolico presentaret, quoniam etiam majores propter inimicitias capitales manifestas et de minoribus infiniti propter paupertatem ad conspectum ejusdem D. N. Pape non possent absque periculo corporum et incommoditate nimia se conferre, ad humiliter supplicandum eidem D. N. P. et sacro DD. Cardinalium Collegio supradictorum, quod ipsi vel idem D. N. Papa misericorditer dignetur committere predicto archiepiscopo suo januensi vel alio de quo videbitur expedire, qui auctoritate apostolica predictos et quemlibet eorumdem absoluet juxta formam quam idem D. N. Papa ac Collegium supradictum super hoc duxerit ordinandum, et omnes interdicti sententias propter hoc vel eorum aliqua prolatas ab homine vel ab jure relaxet et uniuersitatem et quemlibet eorumdem in eo integre reponat quo erant antequam contra premissa commiserint vel aliquid premissorum. — Et ad constituendum unum et plures procuratores et syndicos quem et quos voluerint vel alter eorum voluerit in omnibus et singulis supradictis et infrascriptis et dependentibus et connexis eisdem dantes et concedentes eisdem syndicis et cuilibet eorum in solidum et substituendis seu substituendo ab eis vel altero eorum liberam et generalem administrationem cum pleno libero et generali mandato. — Renuntiantes ex certa ac deliberata scientia omnibus et sin-

gulis exemptionibus omnium et singulorum predictorum non sic actorum atque gestorum et cuncte potestatis eisdem sindicis et cuilibet eorum in solidum per dictos potestatem consules et consiliarios et ultra commune et uniuersitas Albingane cum solemnitate premissa nominibus quibus supra, sicut supra legitur non tradite seu etiam non concessisse deceptionis sive lesionis communis et uniuersitatis ejusdem et singularum personarum omnium predictorum restitutioni in integrum et omnium canonum et legum auxilio, per quod predicta vel aliquid de predictis nullum dici posset, vel annullandum, seu quouis modo, vel auctoritate vel officio suis quocumque remedio irritari posset, vel quomolibet retractari seu etiam reuocari; quibus et eorum quolibet non obstantibus voluerunt dicti constituentes omnia et singula que per ipsos syndicos et quemlibet eorum in solidum et substitutos et substituendos ab eis vel alterum eorum facta fuerint, perpetuo firma irrefragabiliter manere in predictis et singulis premissorum; et generaliter ad omnia alia et singula facienda in premissis et qualibet premissarum, que ipsi constituentes, et illi quorum nominibus constituunt possent facere per se ipsos et natura talis postulat et requirit seu si mandatum exigant speciale. — Promittentes omnes et singuli supradicti pro se ac omnibus et singulis supradictis mihi notario nomine et vice predictorum domini nostri Pape Romane ecclesie et omnium singulorum, quorum interest et intererit et in futurum interesse poterit legitime stipulanti se ratum et firmum habere et tenere ratum et quidquid per syndicos, actores et procuratores et nuntios speciales et quemlibet eorum actum procuratum et gestum fuerit in premissis et singulis premissorum, et contra non facere vel venire sub obligatione bonorum suorum uniuersitatis et singulorum etiam predictorum. Acto nihilominus in syndicato et procuratorio supradictorum, quod ipsi syndicatum et procuratorium in qualibet parte sui possit corrigi supleri et emendari ad dictamen seu industriam cuiuslibet sapientis ad beneplacitum et voluntatem Sanctissimi Patris ac D. D. Summi Pontificis et sacri DD. Cardinalium collegii supradictorum, et alias pro ut sindicis ipsis et procuratoribus et cuilibet eorum in solidum vel substitutis ab eis... videbitur expedire; secundum quas correctiones, supplicationes et emendationes voluerint et mandaverint iidem constituentes mihi suprascripto notario quod instrumentum istud reformem semel et pluries quoties ipsis sindicis et cuilibet eorum in solidum videbitur expedire et in publicum redigam instrumentum. Et ad majoris roboris firmitatem supradictus D. Nicolaus potestas et suprascripti DD. Consules et consilarii huic publico instrumento sigillum uniuersitatis et ciuitatis Albingane mandauerunt appendi.

Acta fuerunt suprascripta in palatio communis Albingane, ubi morantur consules, presentibus testibus D. Manuele de Misma jureperito, D. Francisco Sponsato jureperito, Vassallo Falacha, Raynaldo Buyono, Cónrado Bestaldo et Odino de Amidola ad hec vocatis specialiter et rogatis. Ego Dominicus de Justenice notarius imperiali auctoritate et curie scriba communis ciuitatis Albingane rogatus tradidi et scripsi.

Quo quidem sindicatu in dicto concistorio publico predictorum domini nostri Pape ac D. D. Cardinalium presentia existente ibidem prelatorum et aliorum multitudine copiosa de verbo ad verbum alta voce lecto et intelligibiliter recitato, predicti D. Archiepiscopus et Magister Joannes syndici et procuratores predicto sindicario et procuratorio nomine omnium et singulorum predictorum in sindicatu contentorum omnia et singula in dicto sindicatu contenta iuxta modum et formam in ipso sindicatu contenta, recognouerunt dictos constituentes et de illis etiam suppliciter et humiliter postulauerunt sibi quibus ut supra nominibus super eisdem penis quas occasione predictorum et cujuslibet eorum ipsi et quilibet eorum incurrerint et ipsos dicti syndici quibus supra nominibus confitentur incurrisse latas contra tales per processum tam fel. record. D. Joannis XXII quam R. Patris Bertrani hostiensis et velletrensis episcopi tunc in illis partibus apostolice sedis legati, vel quorumvis aliorum legatorum apostolice sedis, vel aliorum seu ordinariorum quorumlibet apostolica vel alia quacumque auctoritate prolatas sive in uniuersitates aut loca quelibet siue in personas etiam singulares ab homine vel ab jure, ac dictis nominibus super predictis integre se supposuerunt obbedientie voluntati omnimode et arbitrio prefati D. N. Pape quibus supra nominibus promittentes se pro predictis et quolibet predictarum stare et obedire mandatis predicti D. N. Papæ et ejus mandata complere. Supplicantes insuper ac etiam prefati syndici nominibus quibus supra memorato D. N. Pape quod uniuersitas et ciuitas Albingane et districtus eorum et persone singulares etiam supradicte in integrum restituantur aduersus penas et sententias supradictas, et eos in eo statu reponant in quo erant antequam predicta commississent vel aliquid de predictis. Quibus ut premititur sic peractis prefati syndici quibus supra nominibus per D. N. Papam interrogati ut predicti constituentes erant in proposito penitendi, et predicta omnia et singula vel similia non perpetrare deinceps, ac in animas eorum constituentium jurandi capitula infrascripta, que specificè ibidem lecta fuerunt, nec non et faciendi et complendi illas penitentias quas D. N. vel successores occasione predictorum tum confessorum in ees et singulares personas duxerint imponenda, et syndici supradicti respondissent quod sic, ac recognouissent, et humiliter postulassent, sup-

pliciter petiissent, obtulissent, et ut supra per omnia promississent; tunc prefatus D. N. Papa legi fecit capitula infrascripta et per dictos syndicos jurari prout sequitur.

In primis jurabunt in animas dictorum constituentium et stabunt et parebunt mandatis Ecclesie et D. N. Pape super illatis per ipsos constituentes injuriis, contumatiis, rebellionibus, adhesionibus, fautoriis et aliis explicitis per eos confessis, et ceteris sententiis et penis quas propterea incurrerunt ab homine vel ab jure. Item quod confessata per eos vel similia ulterius non admittent. Item quod D. N. Summo Pontifici et ejus successoribus canonice intransibus fidelitatem et obedientiam debitam exhibebunt sicut ceteri fideles christiani. Item quod non erunt cum Bauaro, nec cum sequacibus suis per Ecclesiam denotatis vel denotandis, nec eis in futurum dabunt auxilium consilium vel favorem, vel publice vel occulte, sed Ecclesie Romane et dicto D. N. et successoribus suis canonice intransibus fideles et obedientes erunt sicut ceteri fideles christiani. Item quod non obedient, nec adhibebunt alicui vel Imperatori vel administratori Imperii nisi ille primitus fuerit per sedem apostolicam approbatus. Item quod nullam obligationem, coniurationem, conspirationem seu legem facient cum Bauaro damnato, vel sequacibus suis aut cum aliis damnatis per D. N. Papam vel Sanctam Romanam Ecclesiam, et facta dimittent et abicient cum effectu. Item quod omnia et singula officia et beneficia per Bauarum vel antipapam eis collata ex nunc dimittent, et eis de cetero non utentur. Item quod ecclesias et personas ecclesiasticas dominio ipsorum subiectas manutenebunt et defendent, jura et bona ipsorum non usurpabunt, sublata et usurpata restituent ecclesiis et personis predictis. Item quod Regi Marochitano turchis et aliis saracenis ac fidei catholice inimicis contra Christianos non dabunt nec quantum in eis fuerit dari permittent auxilium, consilium vel favorem, ipsos in ipsorum guerris contra Christianos invocando, aut eis quecumque a jure prohibita portando vel ministrando. Item jurabunt in animas illorum de dicto communi et populo ciuitatis et districtus albinganensis, qui per simplicitatem et inter ignorantiam crediderunt quondam Petrum de Corbaria fuisse verum Papam, et scienter ab eo tamquam a tali officia vel beneficia receperunt et qui ei dederunt scienter auxilium, consilium vel fauorem se tenere fidem catholicam et illud quod Ecclesia Romana docet et predicat, quod non spectat ad Imperatorem Papam deponere vel alium facere, et quod de hoc hereticum reputant, et heresi per ecclesiam damnatum, et nihilominus dicti syndici nomine quo supra, in quantum petierunt promiserunt quod dicti constituentes omnia et singula supra-

dicta ex certa scientia particulariter et expresse cum publico vel publicis instrumentis sigillo dicte uniuersitatis siue ciuitatis sigillata super dictis approbationibus et confirmationibus. Quibus quidem capitulis lectis et per dictos syndicos plenius intellectis, ipsi syndici ante pedes dicti D. N. personaliter constituti sindicario nomine supradicto sponte et ex certa scientia dicta capitula et ipsorum quodlibet singulariter in animas dictorum constituentium ad sancta dei Euangelia corporaliter tacto libro iurauerunt se se predicta omnia et singula in dictis capitulis contenta attendere et obseruare, complere et non contrafacere vel venire promiserunt. Post que prefatus D. N. Summus Pontifex gratiose volens agere cum eisdem protestationibus predictis quod si dicti constituentes predicta per dictos syndicos eorum nomine promissa et jurata non ratificauerint infra terminum supradictum singulariter et expresse, et ratificationem ipsam, ut predictum est, infra tempus predictum non miserint dicto Domino in forma predicta, aut predicta non seruauerint aut contraferint, quod absolutio, restitutio, et interdictus amotio sive relaxatio habeantur penitus pro non factis, et quod eo ipso reincident in easdem penas et sententias quibus antea tenebantur. Interdictum vel interdicta et sententias quibus uniuersitas siue ciuitas, districtus et populus albingaensis et ejus districtus subjacent, omnium inobedientiarum, adhesionum predictorum relaxauit et admouit omnino et pro relaxatis habuit et amotis, ipsosque ad pristinum statum, famam, honorem et priuilegia et alia omnia et singula integraliter restituit, ita quod ipsi gaudeant et utantur sicut antequam predicta commisissent et processum fuisset contra eos occasione excessuum predictorum uti poterant et gaudere. Super absolutione autem singularum personarum que premissarum occasione excommunicationis sententiam incurrerant latam ab homine vel ab jure, Dominus noster Papa dixit se velle mittere ad partes illas aliquem certum vel certas personas, qui singularibus personis iuxta formam juris de debito absolutionis beneficio prouidebunt cum effectum esset difficile singulos de uniuersitate ad sedem apostolicam accedere pro obtinendo absolutionis beneficio a sententiis memoratis. Que omnia et singula dicti syndici nomine quo supra cum gratiarum actione humiliter receperunt.

Acta fuerunt hec Auinioni in palatio apostolico ubi dictus D. N. Papa tenet concistorium anno, mense, die, inditione et pontificatu predictis presentibus RR. in Christo Patribus DD. S. R. E. Cardinalibus, ac Gocio Patriarcha Costantinopolitano, Gasperto Arelatensium, Petro Cesaraugustensium, Bertrando Ebredunensium archiepiscopis, Joanne Acinioni, Joanne Castricense episcopis, Aymerico Guasco, Bertramino

in codeste ricerche rimanderò alla *Notice des Découvertes* pubblicata dal D' Avezac fino dal 1845-46; e vi manderò pure gli scrittori di storie generali marittime, i quali oggi ancora preferiscono ripetersi l' un l' altro piuttostochè darsi la noia di attingere o alle fonti originali, od almeno alle diligenti discussioni sulle stesse fonti. Passerò quindi ad altra quistione che fu per l' addietro vivamente agitata: la navigazione dei fratelli Vivaldi nel 1291, e il loro tentativo di andare all' India circumnavigando l' Africa.

III.

Il Visconte di Santarem, dotto certamente ed operoso ricercatore, ma tenero oltremodo della priorità dei Portoghesi volle negare di pianta la navigazione de' Vivaldi. In parte gli giova di scusa che non si conosceva ancora nel 1842 il passo riciso e chiarissimo del contemporaneo Annalista Jacopo Doria uomo di gran levatura per uffizi pubblici e stretto consanguineo di uno degli Armatori delle navi per la spedizione. Eravi però la testimonianza del quasi contemporaneo Pietro D' Abano: eranvi le concordi affermazioni degli Storici Genovesi le quali faceano intravedere una fonte comune, patria ed antica. Non ostante il ch. Portoghese le spregia attribuendole a vano amor nazionale: egli che traviato appunto da questa pecca trova delle assurdità nelle cose più naturali. Come quando fa le meraviglie che i genovesi Vivaldi per recarsi alle Indie a levante circumnavigando l' Africa, volgessero dapprima le prore a ponente; quasi non fosse questa la via che si fa tuttora, e quasi nel medio evo se ne potesse fare un' altra: seppure non era tagliato fin d' allora l' istmo di Suez (2).

(1) SANTAREM, *Recherches sur la priorité de la découverte* ecc., Paris, 1842, pagg. 243-59; CODINE, loc. cit., § III, pagg. 412-18, ove sono riferite le altre fonti.